

Напредак или назадовање: Кант и право на (р)еволуцију

Апстракт: У овом раду, аутор се бави Кантовим размишљањем о природи револуције, као и о оправданости револуционарних радњи. На основу Кантове приповести о историји људске цивилизације, као и на основу Кантових списа о филозофији права и филозофији политике, аутор излаже најпре Кантове аргументе о апсолутној забрани револуције, делећи их на правне и на моралне аргументе. Аутор, такође, објашњава начин на који Кант замишља да је могућ отпор неправедној власти, те с тим у вези, анализира појам реформе у Кантовој правно-политичкој филозофији. Циљ рада је, међутим, да се помири Кантова забрана револуције са свесрдним ентузијазмом који Кант изражава према Француској револуцији. У ту сврху, аутор показује да је у Кантовим размишљањима револуција имплицитно оправдана уколико она води из природног стања у стање грађанског друштва. Аутор сматра да се и пререволуционарна Француска може посматрати као стање природе, те би таква интерпретација довела Кантову забрану револуције у склад са његовим подржавањем револуционарних тежњи у Француској осамнаестог века.

Кључне речи: Кант, револуција, побуна, оправданост, право, морал, Француска револуција.

Увод

Кантова размишљања о оправданости револуције крајње су парадоксална. Кант, са једне стране, осуђује сваки покушај револуције као противуставан и неморалан. Са друге, у својим размишљањима о Француској револуцији Кант пише да се „оваква појава у људској историји више не заборавља, пошто је она открила обдареност и способност људ-

ске врсте за боље...“¹ Посматрачи Француске револуције, између осталих и сам Кант, ентузијастично прилазе разматрању овог епохалног догађаја, који у њима буди „саосећање које, дакле, не може имати никакав други узрок осим моралне обдарености људског рода.“² Кенигзбершки мислилац полагао је велике наде у постреволуционарну Француску републику, очекујући да ће Француска одиграти кључну улогу у остварењу светског мира, будући да су републике „природно склоне миру.“³ Како је могуће, међутим, да један мислилац који одлучно одбацује било какву могућност револуције, посматра догађај каква је Француска револуција са таквим ентузијазмом? Односно, ако је револуција увек неоправдана, како је њено величање могуће?

У овом раду настојаћу да помирим Кантове наизглед опречне ставове о могућности револуције. Најпре, анализираћу Кантову приповест о историји људског рода, како бих установио на који начин и због којих разлога се појединци удружују у државу. Такође, Кантови списи о филозофији историје, као и списи о филозофији права и политике, послужиће да одговорим на питање које обавезе и права појединци (сада као грађани одређене државе) имају према својој држави. Након што будем изложио Кантово виђење развоја људског рода, размотрићу његове аргументе против права на револуцију. Кантове аргументе о овом проблему поделићу у две димензије: на правне аргументе против права на револуцију и на моралне аргументе против права на револуцију. Треће, показаћу да, иако одлучно одбацује и правну и моралну могућност револуције, Кант ипак оставља простора за пасиван отпор, у најмању руку. У вези са тим, размотрићу Кантов појам реформе као методе побољшавања неправедне власти. Најзад, у последњем одељку овог рада, доказиваћу да се Кантово одобравање Француске револуције ипак може помирити са његовим виђењем револуције.

***Природно стање и стање грађанског друштва:
сврха образовања државе***

У складу са дотадашњом традицијом теоријâ друштвеног уговора, Кант се ослања на дистинкцију природно стање и стање грађанског друштва, дистинкцију познату још од Томаса Хобса. Међутим, постоји

¹ Imanuel Kant, „Spor među fakultetima. Drugi odeljak. Spor između filozofskog i pravnog fakulteta,“ u: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, 187 (Beograd: Posebno izdanje časopisa *Ideje*, 1974).

² Ibid., 185.

³ Imanuel Kant, „Večni mir,“ u: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, 143 (Beograd: Posebno izdanje časopisa *Ideje*, 1974).

значајна разлика између Хобсовог и Кантовог виђења овог хипотетичког стања. Наиме, према Хобсовом мишљењу, услед недостатка закона и јавних ауторитета, људи живе у непрекидној опасности једни од других, те су склони да нападну први како би спречили да сами буду нападнути.⁴ Супротно овоме, „не-правно стање, тј. оно у коме нема дистрибутивне правде“, пише Кант, „зове се природно стање (*status naturalis*).“⁵ За разлику од Хобса, дакле, Кант сматра да природно стање није стање безакоња. Према његовом мишљењу, људи чак и у природном стању поседују одређена права. Борба у хипотетичкој анархистичној ситуацији није, стога, пука борба за живот, или *bellum omnium contra omnes*, већ борба за права. Иако природно стање карактерише недостатак јавног права, човек и даље поседује приватна права, попут права поседовања имовине.⁶ Ову тврдњу Кант заснива на универзалном принципу права, односно на принципу узајамног признавања свачије слободе избора.⁷

Проблем у природном стању је, међутим, чињеница да се узајамно признавање права не манифестује јавно. Односно, у природном стању не постоје јавне државне институције које признају одређена права сваког човека. Управо недостатак јавног признавања води до међусобних сукоба и насиља. Другим речима, природно стање је стање могућег рата.⁸ Да би се спорови решавали праведно, неопходно је створити грађанско друштво у којем су сва права појединца јавно прокламована и призната од стране законодавца. Није довољно, пак, да само одређени број појединаца ступи у грађанско стање. У фусноти Кант нам открива да стање могућег сукоба постоји и између појединца (или народа) у грађанском стању и појединца (или народа) који је и даље у природном стању. Неопходно је, стога, да сви појединци, односно народи, ступе у грађанско стање, чак и присилно. „Сви људи који могу узајамно деловати један на другог“, пише Кант, „морају потпадати под неко грађанско уређење.“⁹

⁴ Интересантно је приметити да у савременој литератури теоретичари овакву врсту напада – преемптивне нападе – сматрају оправданим. Види на пример: Volzer, Majkl, *Pravedni i nepravedni ratovi. Moralni argument sa istorijskim primerima*, (Beograd: Službeni glasnik, 2010).

⁵ Имануел Кант, *Метафизика морала* (Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1993), §41, 107.

⁶ *Ibid.*, §13, 64. За Канта, као и за остале модерне мислиоце, право на поседовање имовине представља полазну тачку у анализи политике и права, као и основу за легитимну употребу насиља како би се ово право заштитило.

⁷ Heiner Bielefeldt, „Autonomy and Republicanism: Immanuel Kant’s Philosophy of Freedom,“ *Political Theory* 25-4 (1997): 548.

⁸ Кант, „Večni mir“, 141–142.

⁹ *Ibid.*, 142, фуснота.

Борба за права, ипак, не престаје са стварањем грађанског друштва – она само преузима другачији облик. Медијум путем којег грађани у грађанском друштву могу да се боре за своја права јесте јавна употреба ума, односно комуникација између владе и грађана, постојање јавних државних установа, слобода критике и јавне дебате.¹⁰ Употреба силе није допуштена. Другим речима, Кант прави ограничења на употребу силе, која се налазе у његовим прелиминарним члановима списа *Вечни мир*.¹¹ Овај вид борбе за права анализираћу у четвртом одељку рада.

Шта је, међутим, грађанско друштво, то јест држава? „То стање појединаца у народу, у међусобном односу [уставно стање]“, пише Кант, „зове се грађанско (*status civilis*), а њихова целина у односу на власти чланове држава (*civitas*).“¹² Држава представља, дакле, „сједињавање мноштва људи под правне законе.“¹³ Кант, поврх овога, сматра да је држава морална личност. „Ниједну самосталну државу (без обзира на то да ли је она велика или мала)“, Кант нам открива у другом прелиминарном члану *Вечног мира*, „не може друга држава да стекне наслеђем, заменом, куповином нити даривањем.“¹⁴ Овим чланом Кант изриче критику понашања европских монархија, односно уверења монарха да је територија једне земље њихово власништво. Ову критику Кант појачава даље у тексту када каже да „држава није имовина као што је, на пример, земља што је она заузима. Она је заједница људи којој нико други не може заповедати нити њоме располагати до она сама.“¹⁵ У фусноти Кант додаје да „наследна држава није држава коју може друга наследити, него она која своје владарско право може наследством да пренесе на другу физичку особу.“¹⁶ Но, како државу можемо посматрати као моралну личност? Будући да Кант државу посматра као „сједињавање мноштва људи под правне законе“, онда држава представља организовани колектив рационалних бића са моћи одлучивања, чија се слобода састоји делом у могућности дела у складу са одлукама које је донео.¹⁷

Међутим, имајући у виду да држава представља напредак у односу на природно стање неправде, те уверење да држава, као правна категорија ума, има за циљ да успостави владавину закона и омогући праведно

¹⁰ Bielefeldt, „Autonomy and Republicanism“, 550–551.

¹¹ Види: Кант, „*Večni mir*“, 137–141.

¹² Кант, *Метафизика морала*, §43, 113.

¹³ Ibid., § 45, 115.

¹⁴ Кант, „*Večni mir*“, 138.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Burleigh T. Wilkins, „Kant on International Relations“, *The Journal of Ethics* 11-2 (2007): 151.

решавање спорова, поставља се питање каква треба да буде држава не би ли уистину била праведна. Према Кантовом мишљењу, модел праведне државе треба тражити у републиканском уређењу.

Након прихватања овог става, Кант се ограничава, правећи дистинкцију између облика владавине и облика управљања. Облик владавине тиче се тога у чијим рукама се налази врховна власт: једног човека – аутократија, неколицине – аристократија, или свих, тј. већине – демократија. Облици управљања тичу се на уставу заснованог начина како држава управља. У овом погледу Кант разликује републиканизам и деспотизам.¹⁸ Но, шта Кант подразумева под републиканским уређењем?

Према Кантовом мишљењу, република није политичка, већ правна категорија. Односно, у републичком државном уређењу успостављене су такве институције које се на непристрасан начин баве питањима од општег значаја за све грађане.¹⁹ Једино тада се могу успоставити слобода свих чланова друштва, зависност свих од једног заједничког законодавца и једнакост свих чланова пред законом.²⁰ Такође, републиканско уређење захтева и поделу власти на извршну, законодавну и судску власт.²¹ Од ове три власти, Кант расправља највише о законодавној и извршној. Законодавна власт припада народу, јер као законодавну власт морамо признати само ону вољу која не чини неправду. А како, према Кантовом мишљењу, неправду не можемо чинити сами себима,²² већ искључиво неке друге, таква воља може бити једино сједињена воља целокупног народа.²³ Када је у питању извршна власт, она може бити монархистичка, аристократска или демократска, при чему Кант има изричито противан став о демократији која је „у правом смислу речи, деспотизам, јер она оснива такву извршну власт где сви одлучују о једном или можда против јед-

¹⁸ Кант, „Večni mir“, 143–144.

¹⁹ Ivan Vuković, *Oponašanje boga – intimna istorija Kantove filozofije* (Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: Sremski Karlovci – Novi Sad, 2006), 213.

²⁰ Кант, „Večni mir“, 142. О овим троделним принципима, чије је остварење могуће једино у републици, Кант пише такође у: Imanuel Kant, „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne вреди za praksu,“ u: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, 102–107 (Beograd: Posebno izdanje časopisa *Ideje*, 1974).

²¹ Кант, *Метафизика морала*, 115–119. Такође: Patrick Riley, „Federalism in Kant's Political Philosophy“ *Publius* 9-4 „Federalism as Grand Design“ (1979): 57.

²² Кант, „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne вреди za praksu“, 106.

²³ Кант, *Метафизика морала*, 115.

нога.²⁴ Влада је републиканска уколико заступа права народа, те такву владу Кант назива представничком.²⁵

Својим крајње негативним ставом о демократији, Кант, на први поглед, пориче симултано рођење републиканског уређења и демократије, што је свакако противно историјском искуству Америчке и Француске револуције. Међутим, сматрам да Кант заправо покушава да направи разлику између два облика демократије: представничке и директне, сматрајући директну демократију крајњим обликом деспотизма. Јер, у директној демократији не постоји одвојеност законодавне од извршне власти, а такав облик управљања „заправо је ругоба.“²⁶ Другим речима, сваки члан учествује у доношењу закона као и у њиховом спровођењу, односно представља и законодавца и извршиоца. Насупрот томе, у представничкој демократији можемо опазити поделу власти на законодавну, извршну и судску, при чему народ бира своје представнике путем политичких избора.²⁷ Овакав облик демократије у складу је са републиканским уређењем, као што је својевремено потврђено примером САД, а у данашње време са готово свим демократијама.

У републиканском уређењу, дакле, сваки грађанин требало би да пристаје на акције суверена, будући да је воља грађана представљена у законодавној власти. Односно, грађани могу сматрати да сви закони потичу од њих самих, те да је извршна власт под њиховим будним оком, с обзиром на чињеницу да извршна власт спроводи законе које је народ донео путем својих представника. У данашње време, овакав облик државног уређења у многоме подсећа на представничке демократије, највише заступљене у западном свету.

Правни аргументи против права народа на револуцију

Ослањајући се на идеју првобитног уговора, Кант нам открива не само политичке обавезе грађана, већ и ограничења државног ауторитета:

...[првобитни уговор] то је само идеја ума, која, међутим, несумњиво има свој (практички) реалитет: наиме, да обавезе сваког законодавца тако да даје своје законе као да су они могли произићи из уједињене воље читавог народа, и да сваког поданика, уколико он хоће да буде грађанин, посматра тако, као да се он сагласио са једном таквом вољом. Јер,

²⁴ Kant, „Večni mir“, 140–144.

²⁵ Ibid., 142.

²⁶ Ibid., 144.

²⁷ Michael Gallagher; Michael Laver; Peter Mair, *Representative Government in Modern Europe: 4th Edition* (New York: McGraw Hill), поглавље I.

*то је пробни камен правоваљаности сваког јавног закона. Ако је он, наиме, начињен тако, да је немогуће да би читав народ могао за њега дати своју сагласност... онда он није праведан; али ако је само могуће да се народ сагласи са њим, онда је дужност сматрати закон праведним...*²⁸

Дакле, идеја првобитног уговора на који сви појединци пристају, уколико су рационални, поставља уједно и ограничења на законодавну власт. Законодавна власт је легитимна ако и само ако је могуће (замисливо) да би грађани пристали на њене законе.

Сходно овоме, не би било изненађујуће да Кант тврди да су побуна и револуција против државе чији су закони легитимни апсолутно забрањени, остављајући притом простора грађанима да се побуне против неправедних закона, или барем да им се одупру. Овакво очекивање свакако би било у складу са ентузијазмом који Кант осећа према Француској револуцији. „Оваква појава у људској историји [Француска револуција]“, пише Кант, „више [се] не заборавља, пошто је она открила обдареност и способност људске природе за боље, какву ниједан политичар није могао да измудрује на основу досадашњег тока ствари...“²⁹ Кант, међутим, у неколико наврата инсистира да је побуна чак и против неправедних закона у потпуности забрањена. У наредним редовима, анализираћу три аргумента која Кант наводи у корист безусловне забране побуне.

Прво, право на побуну против власти, макар она била и неправедна, Кант одбацује на основу његове критике употребе среће као основног моралног принципа, будући да је срећа неодређен, променљив циљ, те је „неприкладна за принцип законодавства.“³⁰ Супротно овоме, Кант тврди да „када највиша власт даје законе, који су првенствено усмерени на срећу (благостање грађана, становништва и сл.): онда се то не одиграва у циљу установљења грађанског уређења него само као средство да се осигура правно стање, посебно против спољних непријатеља народа.“³¹

Постоје, међутим, две нејасноће везане за овај Кантов аргумент. Најпре, нејасно је кога Кант у овој реченици види као највишу власт (*die oberste Macht*): да ли извршну или законодавну власт. Према мом мишљењу, Кант у овом аргументу под највишом влашћу подразумева извршну власт, остављајући тиме поглавару државе да просуди која средства усмерена ка срећи грађана су неопходна како би се успоставила

²⁸ Kant, „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vredi za praksu“, 108.

²⁹ Kant, „Spor među fakultetima“, 187.

³⁰ Kant, „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vredi za praksu“, 108.

³¹ Ibid., 109.

правда. Још важније, оваквим схватањем Кант ставља браниоце права на побуну у неповољно слаб положај, претпостављајући да грађани заснивају право на побуну искључиво на основу утилитаристички схваћеног принципа среће. Но, уколико и усвојимо Кантову тврдњу да несрећа не може бити адекватан основ права на побуну, остаје питање да ли неправда може заузети њено место, или чак представљати нашу дужност да се побунимо. Зашто Кант настоји да грађанима ускрати право или дужност побуне против неправедног владара, који кроз законе или администрацију одржава стање неправде? Кант, чини се, противречи својој приповести о историји људског рода. Јер, Кант нам показује да људи имају дужност да изађу из неправедног стања природе, те да формирају грађанско уређење са циљем правне и праведне регулације односа између појединаца. Уколико је тако, онда би Кант требало да оправдава сваку врсту побуне грађана која је усмерена против неправедних закона суверена.

Кант нам, међутим, нуди и други приговор против права побуне у којем се не позива на постојање било какве основе за такво право. Наиме, у Метафизици морала Кант тврди следеће:

Јер пошто се народ, да би правоснажно судио о врховној државној власти (summit imperium), мора посматрати као већ сједињен под једном општом законодавном вољом, он не може и не сме судити другачије него што то хоће садашњи врховни поглавар (summus imperas).³²

Овим аргументом Кант настоји да право на побуну прикаже као својеврсну онтолошку немогућност. Другим речима, Кант верује да стварањем државе народ преноси своју вољу на суверена, те би било какво делање грађана против суверена било делање против њих самих. „Једино себи самом“, међутим, „нико не може чинити неправду.“³³ Ипак, овај приговор зависи од нимало суптилног прелаза са уније народа у једну општу законодавну власт на унију народа у једну извршну власт. Односно, уколико стварањем државе цео народ изражава своју вољу, путем представника, у законодавној власти, те грађани могу да сматрају да сви закони потичу од њих самих, утолико не би било могуће да се народ побуне против самог себе. Према мом мишљењу, пак, Кант превиђа чињеницу да иако се воља народа огледа у законодавној власти, то не имплицира да се воља народа огледа и у тренутној извршној власти. Тиме би побуна против суверена била оправдана, уколико суверен неправедно спроводи законе које је народ донео путем својих представника. Управо ово се и

³² Кант, *Метафизика морала*, 120.

³³ Кант, „О уобичајеној изречи: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу“, 106.

десило, барем у почетку, у грађанском рату у Енглеској 1642–1651, као и у Француској револуцији 1789. године.

У својим делима *О уобичајеној изреци: то би у теорији било исправно, али не вреди за праксу*, као и у *Метафизици морала*, Кант нам даје и трећи аргумент не би ли нас уверио да грађани немају уставно право на побуну. Интересантно је приметити да овај аргумент Кант формулише ослањајући се на судску власт, не одвајајући је од извршне. Мој је утисак да овим Кант прећутно признаје да правосуђе зависи од извршне власти, у смислу да је извршна власт неопходна судској како би спроводила њене одлуке. Но, размотримо сам Кантов аргумент. Уколико би народу било дозвољено да суди суверену, Кант тврди, утолико суверен не би уистину био суверен. У таквој ситуацији, био би неопходан „још један поглавар над поглаваром“³⁴ који би пресудио. Дакле, онај устав који дозвољава грађанима право на побуну, било на основу несреће или неправде коју грађани трпе, заправо и не успоставља никакву власт. Рушење постојећег државног поретка, ма какав он био, није допуштено, будући да подразумева да народ подрива свој ауторитет, оличен у законодавној власти, или подрива ауторитет суверена, који заправо и није суверен. Кант стога закључује „да је у политичкој заједници највећи и најкажњивији злочин свако одупирање највишој законодавној власти, свака побуна да би се насилно исказало незадовољство поданика, сваки устанак који излива у буну, јер тај злочин разара њене темеље.“³⁵

Морални аргументи против права народа на револуцију

Чак, и ако прихватимо Кантове аргументе против уставног права на побуну (из разлога самопротивречности), суочавамо се са следећим

³⁴ Кант пише: „Што народ под већ постојећим грађанским уређењем нема више никакво право на сталан суд којим би одредио како њим треба да се управља. Јер под претпоставком да народ има такво право, насупротив суду стварног поглавара државе: ко ће одлучити на чијој страни је право? Нико од њих не може то учинити као судија у сопственој ствари. Дакле, морао би се прибавити још један поглавар над поглаваром који би одлучио између овог и народа; а то себи противречи.“ Kant, „О уобичајеној изреци: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу“, 110. Такође: „Не може чак ни у Уставу бити садржан члан који би некој власти у држави омогућавао да се у случају прекршаја уставних закона од стране врховног заповедника њему супротстави, дакле да га ограничи. Јер, онај ко треба да ограничи државну власт, мора ипак имати више или бар исту моћ, него онај који га ограничава... Али онда није онај него овај врховни заповедник, а то противречи једно другом.“ Кант, *Метафизика морала*, 121.

³⁵ Kant, „О уобичајеној изреци: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу“, 109.

питањем: да ли народ има морално право, или јаче изречено, моралну дужност да се побуни под одређеним околностима?³⁶

Присетимо се Кантове приповести о историји људске цивилизације. Кант нам говори да је циљ стварања државе не пуки излазак из природног стања неправде, већ да оно представља и напредак у развоју рационалности који омогућава владавину права међу појединцима. Стога, уколико је стање у држави готово једнако или пак, горе него у природном стању, утолико би конзистентан закључак требало да буде да људи имају моралну дужност да промене такво постојеће државно стање, у истом смислу по којем појединци имају моралну дужност да формирају стање грађанског друштва. Другим речима, Кант би требало, према оваквом схватању, да се залаже за право на револуцију у оним околностима у којима је постојећи државни поредак неправедан (на пример, као у тоталитарним режимима који не обезбеђују слободу, једнакост и зависност свих чланова грађанског друштва – принципа до којих је Канту у великој мери стало). На пренераженост својих читалаца, Кант одлучно одбацује право на побуну чак и у оваквим друштвеним околностима. Такво залагање Кант заснива на премиси да рушење постојећег државног поретка, чак и у нади постизања правде, а не само среће појединачних чланова, никада не може бити непосредан прелазак ка бољој влади. Штавише, рушење постојећег државног поретка увек је враћање првобитном стању неправде. Из таквог стања анархије, према Кантовом мишљењу, може произићи боље стање, но и не мора. У спису *О уобичајеној изреци: то би у теорији било исправно, али не вреди за праксу*, Кант своје мишљење образлаже на следећи начин:

*Али, чак и ако се допусти да кроз такву побуну није причињена никаква неправда господару земље (који је потврдио један са народом стварно заснован уговор, као што је *joyeuse entrée* [повеља коју је 1354. године дао војвода Јован III граду Брабанту]) – јасно је, што се тиче правних разлога, да је народ, тражећи на овај начин своје право, ипак у великој мери учинио неправду; јер такве ствари (прихваћене као максиме) чине несигурним свако правно уређење, и уводе стање потпуне незаконитости (*status naturalis*), где у најмању руку свако право престаје да има ефекта.³⁷*

³⁶ О залагању за овакву позицију види: Christine M. Korsgaard, „Taking the Law into our own Hands: Kant on the Right to Revolution,” in *Reclaiming the History of Ethics: Essays for John Rawls*, eds. Andrews Reath, Barbara Herman and Christine M. Korsgaard, 316–321 (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).

³⁷ Кант, „О уобичајеној изреци: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу“, 111.

Грешка заступника права на побуну, према Кантовом мишљењу, јесте да они „идеју једног првобитног уговора (која је увек заснована у уму) сматрају нечим што би се стварно морало одиграти, и стога увек мисле да народу чувају право да одустане од уговора по свом нахођењу када сам просуди да је он грубо повређен.“³⁸ Другим речима, у Кантовој политичкој теорији идеја првобитног уговора између поглавара и народа има трансцендентални карактер. Управо трансцендентални статус друштвеног уговора пружа могућност образложења стварања „прве“ државе – он, међутим, није стварни уговор који се у неком периоду људске историје заиста и догодио.

Сматрам да би се овај аргумент могао побољшати позивањем на Кантов категорички императив, који у својој најопштијој формули гласи: „Делај само према оној максими за коју у исто време можеш желети да она постане један општи закон.“³⁹ Дакле, ако применимо Кантов категорички императив који треба да нас води у нашем моралном расуђивању на питање револуције, те у мислима универзализујемо овај принцип, онда долазимо до следећег закључка: ако сматраш да су ти права угрожена у постојећем државном поретку, онда подигни побуну. Ако би свако размишљао на овакав начин, Кант сматра, онда бисмо се уистину нашли у стању апсолутне анархије и безакоња.

Дакле, Кант одбацује право народа на револуцију ослањајући се на своју етичку теорију. Ако не постоји држава, онда је дужност људског рода да је образује. Ако је држава већ образована, са друге стране, онда је дужност људског рода (сада као грађана одређене државе) да је одржи, а не да се врати у природно стање (које је услед својих карактеристика апсолутно стање неправде).

Мишљења сам, међутим, да се Канту може упутити следећи приговор: Након рушења уставног поретка, суочавамо се са само две могућности: или повратак у природно стање, или стварање праведније државе. Стога, шансе за повратак у природно стање неправде, након револуције, отприлике су педесет посто. У посве злонамерном режиму, попут нацистичке Немачке, стаљинистичког Совјетског Савеза или владавине апартејда у Јужној Африци, међутим, могућности за неправду далеко превазилазе постотак од педесет одсто. Штавише, могућност чињења неправде у оваквим тоталитарним режимима ближе су 100 процената. У сврху примера, претпоставимо да су шансе за чињење неправде у овим околностима 97 посто. Стога, не би ли била дужност народа да се побуне против таквог државног поретка, чак и по цену могућег стварања анархије?

³⁸ Ibid.

³⁹ Imanuel Kant, *Zasnivanje metafizike morala* (Beograd: BIGZ, 1981), 62.

*Могућност отпора неправедној власти:
просвећени апсолутизам*

Чак и поред врло крутог става према могућности побуне народа, Кант се залаже за, у најмању руку, пасивни отпор власти. Са циљем да надомести уставну и моралну немогућност револуције, Кант у своју политичку теорију уводи појам реформе. Након што је одлучно затворио врата иза којих се крије могућност побуне, Кант нам у *Метафизици морала* неочекивано отвара прозор:

Промену (мањкавог) државног уређења, која је свакако понекад и нужна – може, дакле, извршити само сам суверен помоћу реформе, а не народ, дакле помоћу револуције, а кад се то догоди, онда се она може односити само на извршну власт а не на законодавну. – У једном државном уређењу које је такво да му се народ преко својих представника (у парламенту) и његовог представника (министра) законски може одупрети – које се онда зове ограничено уређење – ипак није активан отпор (самовољног повезивања народа да владу присили на неки изванак активан уступак, дакле да сам изврши један акт извршне власти), него само негативан отпор, тј. опирање народа (у парламанету) и допушта да јој не повлађује увек у захтевима за које она тврди да су јој потребни за управљање државом...⁴⁰

Пре него што размотримо појам реформе у Кантовим рефлексијама о политици и праву, важно је уочити следећу расподелу права у државу, чију нам скицу Кант нуди у овом параграфу. Наиме, суверен добија улогу законодавца, те је управо он представник народа. Стога, народ заиста нема право да се побуни против суверена као законодавца јер би то било противречно. Штавише, напад на суверена као појединца, било да је он тиранин или не, представља велеиздају, односно представља покушај убиства отаџбине.⁴¹ Но, ако је суверен законодавна власт, дакле представник воље народа, онда је врховни суверен народ у парламенту. Управо народ (преко својих представника) у парламенту има свако право да реформише извршну власт. Дакле, основна дужност народа да ступи и одржава стање грађанског друштва сада постаје дужност да образује и одржава парламент, преко којег народ може да изврши реформу извршне власти, уколико се за то покаже потреба.

⁴⁰ Кант, *Метафизика морала*, 124.

⁴¹ *Ibid.*, 122.

Шта, међутим, реформа подразумева? Кант сматра да грађани имају право да обавесте владу о неправди која је почињена:

*Поданик који се не опире мора моћи да претпостави, да његов владар не жели да му причини неправду... Грађанину државе мора припадати право, додуше са наклоношћу самог владара, да своје мишљење о оним његовим мерама према политичкој заједници које му изгледају неправедне учини јавним.*⁴²

На који начин је могуће скренути пажњу владару на неправду која је почињена? „Слобода писања је једина светиња народног права“, Кант тврди, „која заштићује – одржавана у границама високог поштовања и љубави према уређењу у којем се живи...“⁴³ Такође, према Кантовом мишљењу, барем у Пруској, не треба се борити револуционарним методама, већ ширењем духа јавности, критичком мишљу и просвећивањем.⁴⁴ Нарочиту улогу у овом подухвату Кант је наменио филозофима у тајном члану *Вечног мира*. Филозофи, наиме, треба да постану тихи саветници који ће државе спречити да се упуштају у разарајуће сукобе и неправедне радње.⁴⁵ У спису *Спор међу факултетима*, филозофима је додељена и улога просветитеља који ће народ јавно подучавати „његовим дужностима и правима“ према држави којој припада.⁴⁶

У свом спису *Одговор на питање: шта је просвећеност?*, Кант нам открива једну новину која може послужити као средство реформе – дистинкција јавна употреба ума и приватна употреба ума. „Приватном употребом ума“, Кант пише, „називам ону коју он [човек] од свога ума сме да чини у извесним грађанским дужностима, или службама, које су му поверене.“⁴⁷ Другим речима, приватна употреба ума одређена је правилима и обавезама која нам намеће грађанска дужност. Супротно овоме, „под јавном употребом човековог властитог ума“, Кант пише, „подразумевам ону коју неко, као научењак, чини од њега пред свеколико читалачком публиком.“⁴⁸ Дакле, кључна улога јавне употребе ума подразумева слободу научника, мислиоца, да критички промишља и преиспитује

⁴² Kant, „О уобичајеној изrecи: то би у теорiji могло бити исправно, али не вреди за праксу“, 113.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Kant, „Večni mir“, 151.

⁴⁵ Ibid., 155.

⁴⁶ Kant, „Spor među fakultetima“, 188.

⁴⁷ Imanuel Kant, „Odgovor na pitanje: šta je просвећеност?“, у: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, 44 (Beograd: Posebno izdanje časopisa *Ideje*, 1974).

⁴⁸ Ibid.

ставове и одлуке. Како би дистинкција јавне од приватне употребе ума била јаснија, размотримо следећи пример. Кант је током свог живота био професор на универзитету у родном Кенигзбергу (данас Калињинград), где је, између осталог, предавао метафизику. Његова позиција универзитетског професора налагала му је да метафизичке теме излаже онако како су његови претходници сами писали о њима, односно у складу са општеприхваћеним академским тумачењем. Са друге стране, Кант као мислилац, имао је право на јавну употребу ума у питањима метафизику, те је сходно његовом схватању овог појма, имао право да јавно (то јест, у складу са својим интимним ставовима) критикује своје претходнике, као што је то и чинио у својој *Критици чистог ума*. Други пример који може помоћи да се схвати ова дистинкција јесте пример пореског службеника који грађанима наплаћује порез. Из перспективе приватне употребе ума, његово право јесте да сакупља порез од грађана. Супротно овоме, јавна употреба ума овом истом пореском службенику, сада у својству „научењака“, дозвољава да у јавности критикује опорезивање грађана (на пример говором на градском тргу или дистрибуцијом неког памфлета).

Дакле, према Кантовом мишљењу, јавна употреба ума омогућује грађанима право да слободно изразе своје ставове и негодовања у погледу функционисања државног апарата. Са друге стране, држава има дужност да саслуша критику грађана, јер уколико би власт забранила право критике, утолико би била у противречности сама са собом.⁴⁹

Овакво Кантово убеђење, међутим, отвара два питања.⁵⁰ Прво, да ли сваки грађанин има право да позива на реформу? Друго, да ли држава има дужност да само саслуша примедбе грађана, или пак, има и дужност да предузме реформе које је народ затражио? Почнимо са другим питањем. Кант ни у једном свом спису не даје експлицитан одговор на ово питање. „А како влада може другачије доћи до знања, које захтева њена властита суштинска сврха“, пише Кант, „осим ако не пусти да се дух слободе, тако достојан дивљења у свом пореклу и својим последицама,

⁴⁹ Кант, „О уобичајеној изреци: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу“, 113.

⁵⁰ Бејзер критикује Канта наглашавајући да превиђа разлику између *de facto* државе и *de iure* државе, односно разлику између стварно постојећег режима (био он праведан или не) и режима који задовољава идеал правде. Види: Frederick C. Beiser, *Enlightenment, Revolution, and Romanticism: The Genesis of Modern German Political Thought, 1790 – 1800* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992), 46–47. Росен, са друге стране, сматра да рушење постојеће владе није нужно исто што и уништење постојеће политичке заједнице. Види: Allen D. Rosen, *Kant's Theory of Justice* (Ithaca: Cornell University Press, 1996), 165.

искаже?⁵¹ Истичући да је „суштинска сврха“ владе да исправи неправде, дакле, према мом мишљењу, Кант имплицитно изриче да влада уистину има дужност да предузме реформе које народ захтева на основу права да се слободно и критички изражава. Надаље, у *Спору међу факултетима*, својеврсном Кантовом хвалоспеву академској слободи, који је објављен 1798. године – након смрти пруског краља Фридриха Вилхелма II – Кант отворено заговара идеју да пошто појединци имају моралну дужност да ступе у грађанско стање зарад остварења идеала правде, исто тако владари имају дужност да владају у складу са идеалом правде. „...Дужност је монарха, макар и владали аутократски“, Кант тврди, „да ипак републикански (не демократски) управљају.⁵² А то значи да с народом поступају по принципима који су у складу са духом закона о слободи...“⁵³ У овом параграфу Кант претпоставља да стварне државе не одговарају републиканском идеалу, о чему је било речи. Докле год грађани имају дужност да не руше постојећи државни поредак, те имају само могућност пасивног отпора путем јавне употребе ума, међутим, дотле владари имају дужност да владају као да је држава република, односно имају дужност да владају као да држава којом владају обезбеђује поштовање принципа који су могући једино у републиканском уређењу.

Да ли сваки грађанин има право да захтева реформе у држави? Са једне стране, сматрам да би према Кантовој концепцији слободе и права грађана, сваки члан политичке заједнице требало да има право на јавну употребу ума. Односно, сваки грађанин би, у својству научника-мислиоца, требало да има право критике власти. Са друге стране, сматрам да Кант не би дозволио да држава предузме предложене реформе било ког грађанина из два разлога. Прво, као што сам раније у раду изложио, Кант има крајње негативан став о директној демократији. Као облик владавине у којем „сви одлучују о једном или можда против једнога“,⁵⁴ директна демократија представља владавину руље. Стога, ако је циљ реформе да се успостави праведнија држава, онда о таквим кључним државним питањима не може одлучивати необразована маса. Друго, као што сам поменуо, Кант је посебну улогу наменуо филозофима као тихим саветницима и просветитељима. Сматрам, дакле, да би Кант захтевао проверу свих

⁵¹ Kant, „О уобичајеној изречи: то би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу“, 114. Мој курсив.

⁵² За Кантово схватање демократије види први одељак овог рада.

⁵³ Kant, „Spor među fakultetima“, 189.

⁵⁴ Kant, „Večni mir“, 144.

предлога за реформу, при чему би кључну улогу одиграли филозофи, као просветитељи и као мислиоци који неуморно трагају за истином.⁵⁵

Ancien régime и револуција

Окренимо се сада покушају помирења Кантовог виђења револуције и његовог ентузијастичног виђења револуције у Француској 1789. године. Само Кантово разрешење делује на први поглед крајње једноставно. Према његовом виђењу ствари, Француска револуција није ни била револуција у правом смислу речи. Наиме, у *Метафизици морала* Кант тврди да је краљ Луј XVI абдицирао и пренео своју власт на народ, оног момента када је сазвао Скупштину сталежа ради новчане помоћи. „Било је то, дакле, велика погрешка моћи суђења једног моћног владара у наше доба што је, желећи да се извуче из неприлике због великих државних дугова, пренео на народ да тај терет сам предузме и да га расподели по свом нахођењу...“⁵⁶ Дакле, када се краљ добровољно одрекао престола, тада је престао да буде легитимни владар земље, те се догађаји који су уследили не могу сматрати револуцијом. Иако више није био легитимни суверен Француске, краљ је задржао своју власт над народом, што га чини нелегитимним владаром. Кантово познавање Француске историје, чини се, крајње је површно. Наиме, сазивање Скупштине сталежа одиграло се и раније, примера ради и 1614. године, но нико није сматрао да се и тада краљ одрекао своје владавине, као што Кант погрешно тумачи сазивање Скупштине сталежа 1789. године од стране краља Луја XVI као добровољно одрицање престола.

Чак и да занемаримо Кантово недовољно, или погрешно, знање о Француској револуцији и догађајима који су јој претходили, његов аргумент о подржавању Француске револуције отвара кључна питања. Наиме, као што сам изложио, Кант не сматра Француску револуцију правом револуцијом, јер је краљ сазивањем Скупштине сталежа постао нелегитимни владар. Стога, Кант сматра, није ни дошло до рушења постојећег режима. Али, Кант управо овакав аргумент одбацује! Чак иако је владар тиранин, Кант сматра, народ нема право да се побуни против поретка, јер његово рушење нас неизбежно враћа у природно стање неправде, о чему сам говорио у одељку о моралним аргументима против могућности револуције.

⁵⁵ Овакво виђење филозофа Кант изражава у првом одељку свог списка *Спор међу факултетима. Први одељак. Спор између филозофског и теолошког факултета*. Види: Immanuel Kant, *The conflict of the faculties* (transl. Gregor, Mary J.). (New York: Abaris Books Inc., 1979).

⁵⁶ Кант, *Метафизика морала*, §52, 143.

Хана Аренд покушава да одговори управо на ово питање. Арендова се ослања, наиме, на Кантов статус посматрача. Према њеном мишљењу, Кант као посматрач догађаја у Француској може да изрази свој ентузијазам јавно, при чему његово одобравање Француске револуције Арендова интерпетира као одобравање циља револуционарних делања, а не као одобравање самих акција народа.⁵⁷

Међутим, мишљења сам да бисмо могли читати Канта на такав начин који би помирио његову категоричку забрану револуције и одобравање револуције у Француској (притом не ослањајући се на дистинкцију на којој Хана Аренд инсистира).

Присетимо се Кантове приповести о историји људског рода. Укратко, људи су првобитно живели у стању у „којем нема дистрибутивне правде“, те су све своје спорове око приватног власништва решавали кроз демонстрацију силе и моћи. У оваквом стању људска права и слободе нису била јавно призната нити поштована. Развој људског ума као и морално усавршавање натерали су људе да схвате да је рационалније да споразумно живе у грађанском друштву, у друштву у којем постоје јавне институције које признају и штите људска права и слободе. Излазак из природног стања, како то Кант замишља, захтева не само да појединци ступе у правно стање, већ читав људски род. У ту сврху дозвољена је и присила. Дакле, присилна промена стања људске цивилизације дозвољена је уколико она представља напредак од природног стања неправде до стања правне уређености.⁵⁸ Односно, коришћење силе дозвољено је једино у природном стању. Стога, поставља се питање: да ли можемо околности у Француској пре 1789. године посматрати као одражавање природног стања? Другим речима, да ли је револуција у Француској довела до враћања из грађанског друштва у стање природе?

Будући да Кант верује да су сви људи једнаки,⁵⁹ држава мора да обезбеди поштовање основних права свих појединаца у датом друштву. Основна права која у Кантовој филозофији имају кључну улогу јесу управо идеали (1) слободе сваког члана као човека, (2) једнакости свих појединаца као поданика и (3) самосталности сваког појединца као грађани-

⁵⁷ Hannah Arendt, *Lectures on Kant's Political Philosophy* (Chicago: Chicago University Press, 1982), 44–51.

⁵⁸ При томе, важно је истаћи Кантово уверење да је крајњи циљ природе образовање републике (данашњим речником: представничке демократије), јер једино републикански устав омогућује поштовање свих човекових права и слобода. Види: Kant, „Večni mir“, 142–145.

⁵⁹ Кант у неколико својих списа изражава уверење о једнакости свих чланова људског рода. Види, између осталог: Kant, „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vredi za praksu“, 102–103; Kant, „Večni mir“, 142–144, 148–149.

на,⁶⁰ који су могући једино у републиканском поретку. Иако држава није република, она ипак треба да представља напредак у односу на природно стање, те треба да тежи остварењу ових идеала. Мишљења сам, међутим, да околности у Француској које су претходиле насилној револуцији и гиљотинирању краља, нису осликавале напор Француске монархије да достигне поштовање ових кључних принципа. Стога, сматрам да бисмо пререволуционарну Француску могли да посматрамо као стање природе, а не као стање грађанског друштва. У том случају, Француска револуција издржава Кантов тест забране револуције. Штавише, овакво посматрање догађаја у Француској крајем осамнаестог века легитимише и употребу насиља у револуционарним тежњама појединаца за остварењем крајње сврхе природе – стварање истинске републике у којој су основна права сваког појединца загарантована и правно заштићена. Заиста, према једном извештају Кант је изјавио да су „све страхоте у Француској небитне у поређењу са хроничним злом деспотизма од којег је Француска патила и Јакобинци су вероватно имали право да чине све што су чинили.“⁶¹

Закључак

Француска револуција представља одлучујући догађај не само за тадашњу политичку сцену европског континента, него и за обликовање Кантове мисли о праву на револуцију. Без обзира на неке њене несрећне последице, револуција у Француској носила је клицу развитка моралности. Чак и ако није довела до непосредног моралног напретка, овај епохални догађај носио је наду да ће до њега, након довољно дугог времена, ипак доћи.

У првом делу рада показао сам на који начин Кант конструише своју приповест о историји људског рода. При томе, за моје разматрање Кантове филозофије повести од кључне важности јесте његово виђење државе, односно уочавање циља који стоји иза рационалне тежње за формирањем државе. Показао сам, наиме, да је сврха образовања државе заштита првобитних људских права и слобода које сваки појединац поседује.

Друго, изложио сам Кантове аргументе против права грађана на побуну, при чему сам његове аргументе категоризовао у две димензије. Једна димензија тиче се правних аргумената које Кант наводи како би убедио своје читаоце да они, у својству грађана, немају уставно право на револуцију. Главни аргумент који Кант наводи своди се на онтолошку

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ George Peabody Gooch, *Germany and the French Revolution* (New York: Russell and Russell, 1966), 269. Мој превод.

немогућност народа да изврши револуцију, те да промени законодавну власт, будући да би у таквој ситуацији народ деловао против самог себе.

Како би одговорио на приговор да би народ требало да има отворену могућност побуне против злонамерне и репресивне политике, Кант нам доказује да чак ни на основу моралних побуда није дозвољено извршити револуционарну акцију. У својој конструкцији моралног аргумента против права народа на револуцију, Кант се у значајној мери ослања на примену његовог категоричког императива, како би нас убедио да би револуционарни подухват резултирао стањем потпуне анархије, односно природним стањем онако како га Кант замишља. Заиста, према Кантовом виђењу људске историје и његовом уверењу да човек има моралну дужност да изађе из природног стања, те да образује грађанско друштво које карактерише стање правне регулације односа између појединаца, она револуција која би се завршила неславним враћањем у природно стање неправде, ишла би током који је противан нашој моралној дужности. Показао сам, међутим, да овакво Кантово предвиђање не мора нужно да се одигра на поменути начин.

Четврто, изложио сам Кантово залагање за „просвећени апсолутизам“, односно његово инсистирање на томе да народ, у суштини, има отворену могућност да промени неправедну власт путем реформе. Могућност промене режима, међутим, према Кантовом мишљењу, не може да потекне од народа, већ од самог суверена који преузима на себе обавезу да слуша примедбе својих грађана, који јавном употребом ума изражавају своје негодовање.

Најзад, у последњем делу рада показивао сам на који начин бисмо могли да помиримо Кантова наизглед опречна размишљања о (не)оправданости револуције. Супротстављени ставови тичу се, наиме, Кантовог одлучног теоријског одбацивања могућности револуције и његовог ентузијастичког подржавања револуције у Француској 1789. године, која је кулминирала гиљотинирањем краља. Према мојој интерпретацији, свесрдно Кантово величање револуционарних стремљења у Француској можемо помирити са његовом категоричком забраном побуне тако што бисмо околности у француској монархији посматрали као околности које су карактеристичне за природно стање. Заиста, француска монархија није поштовала основни принцип на којем државни поредак треба да почива, а то је управо успостављање стање колике-толике праведности. На основу овога, можемо закључити да се Кантово одсудно одузимање права на револуцију односи првенствено на одузимање права народа на револуцију у републиканском државном уређењу.⁶² Јер републиканско уређење је „једино које проистиче из идеје првобитног уговора,

⁶² О принципима који карактеришу републиканско државно уређење види први одељак рада.

на којој мора да почива свеукупно правно законодавство једног народа.⁶³
Дакле, револуционарна догађања у осамнаестовековној Француској могу се оправдати у самим Кантовим оквирима, *mutatis mutandis*, те уистину представљају морални и политички напредак људске врсте.

⁶³ Kant, „Večni mir“, 142.

Литература:

- Arend, Hannah. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: Chicago University Press, 1982.
- Bielefeldt, Heiner. „Autonomy and Republicanism: Immanuel Kant's Philosophy of Freedom.“ *Political Theory* 25-4 (1997): 524–558.
- Beiser, Frederick C., *Enlightenment, Revolution, and Romanticism: The Genesis of Modern German Political Thought, 1790 – 1800*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992.
- Volzer, Majkl. *Pravedni i nepravedni ratovi. Moralni argument sa istorijskim primerima*. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Vuković, Ivan. *Oponašanje boga – intimna istorija Kantove filozofije*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2006.
- Gallagher, Michael, Michael Laver and Peter Mair. *Representative Government in Modern Europe*: 4th Edition. New York: McGraw Hill, 2006.
- Gooch, George Peabody. *Germany and the French Revolution*. New York: Russell and Russell, 1966.
- Kant, Imanuel. „Večni mir.“ u: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*. 135–171. Beograd: Posebno izdanje časopisa Ideje, 1974.
- Kant, Imanuel, *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: BIGZ, 1981.
- КАНТ, Имануел. *Метафизика морала*. Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1993.
- Kant, Imanuel. „O uobičajenoj izreci: to bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne вреди za praksu.“ u: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, 89–123. Beograd: Posebno izdanje časopisa Ideje, 1974.
- Kant, Imanuel. „Odgovor na pitanje: šta je просвећеност?.“ u: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, 41–49. Beograd: Posebno izdanje časopisa Ideje, 1974.
- Kant, Imanuel. „Spor među fakultetima. Drugi odeljak. Spor između filozofskog i pravnog fakulteta.“ u: *Um i sloboda. Spisi iz filozofije istorije, prava i države*, 179–193. Beograd: Posebno izdanje časopisa Ideje, 1974.
- Kant, Immanuel. *The conflict of the faculties* (transl. Gregor, Mary J.). New York: Abaris Books Inc., 1979.

- Korsgaard, Christine M. „Taking the Law into our own Hands: Kant on the Right to Revolution.“ in *Reclaiming the History of Ethics: Essays for John Rawls*, eds. Reath, Andrews, Barbara Herman and Christine M. Korsgaard, 297–328. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Riley, Patrick, „Federalism in Kant’s Political Philosophy.“ in *Publius* 9-4, „Federalism as Grand Design” (1979): 43–64.
- Rosen, Allen D. *Kant’s Theory of Justice*. Ithaca: Cornell University Press, 1996.
- Wilkins, Burleigh T. „Kant on International Relations.“ in *The Journal of Ethics* 11-2 (2007): 147–159.

Summary

Marko Konjović

Progress or Regress: Kant and the right to (r)evolution

Key words: *Kant, revolution, rebellion, justification, law, morality, French Revolution.*

In this paper, the author examines Kant's reflections on the nature of revolution, as well as with the justification of revolutionary action. Based on Kant's narrative on the history of human civilization, as well as on Kant's writings on philosophy of law and political philosophy, the author analyzes Kant's arguments about the absolute prohibition of revolution, dividing them into legal and moral arguments. The author, furthermore, explains how Kant envisions resistance to an unjust authority, and in accordance with this, analyzes the concept of reform in Kant's legal and political philosophy. The aim of this paper, however, is to reconcile Kant's prohibition of revolution with the wholehearted enthusiasm that Kant expresses towards the French bourgeois revolution. For this purpose, the author shows that revolution, according to Kant, is implicitly justified if it leads from state of nature to the state of civil society. The author believes that pre-revolutionary France can be seen as a state of nature, which would consequently bring into conformity Kant's prohibition of revolution with his support for the revolutionary tendencies of eighteenth century France.